

‘भोला’ कथामा नारीचेतना

फूलकुमारी ढकाल

अध्यापक, एआइटिएम कलेज, काठमाडौं

इमेल : junudhakal203@gmail.com

लेखसार

प्रस्तुत लेखमा नारीचेतनाका आधारमा ‘भोला’ कथाको विश्लेषण गरिएको छ । प्राचीन पितृसत्तात्मक समाज व्यवस्थामा नारीले भोग्नुपरेको दुःख, कष्ट, पीडा तथा नारीको व्यक्तिगत जीवन र जीवन भोगाइका विविध घटनाक्रमहरूले नै कथामा नारीचेतनाको सिर्जना भएको छ । पितृसत्तात्मक समाज व्यवस्थाबाट आक्रान्त नारी जनजीवनको विषय उठानका क्रममा कृतिमा व्यक्त नारीचेतनाको अध्ययन, पितृसत्ताको अध्ययन, पितृसत्ताले नारीमाथि गरेको अन्याय, अत्याचार, शोषण तथा दमनले ल्याएको नारीचेतनालाई केकसरी उठान गरेको छ ? भन्ने कुराको अध्ययन गरिएको छ । पितृसत्तात्मक सामाजिक व्यवस्था तथा त्यसको परिणाम र नारीलाई पुरुषको भोगविलासी वस्तुका रूपमा मात्र उपभोग गरी पशुभन्दा पनि तल्लो दर्जाको स्थान दिइने प्रवृत्तिलाई यस कथामा मुख्य रूपमा उल्लेख गरिएको छ । ‘भोला’ कथामा केकस्ता नारीवादी चिन्तन आएका छन् र तिनको प्रयोग कसरी गरिएको छ ? कथामा व्यक्त नारीवादले के कस्तो किसिमको सन्देश दिन खोजेको छ ? भन्ने कुराको खोजी गर्नु नै यस लेखको उद्देश्य हो । त्यही नारीवादी सिद्धान्तका आधारमा मूलतः साहित्य, समाजव्यवस्था र नारीबिचको सम्बन्धलाई पितृसत्तात्मक शोषणको विरोध , पितृसत्ता र नारी उत्पीडन एवं संस्कृति र नारीविद्रोहका माध्यमबाट स्पष्ट रूपमा कथाको अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ । अन्त्यमा कथालाई नारीचेतनाको सिद्धान्तका आधारमा यो कथा सफल, प्रभावकारी र सौन्दर्यपूर्ण नै छ भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

शब्दकुञ्जी : उत्पीडन, पितृसत्ता, फेमिनिज्म, विद्रोहात्मक चेतना, सामन्ती सोच ।

विषयपरिचय

कृष्ण धरावासी (वि.सं. २०१७) साहित्यको विविध विधामा कलम चलाउने कथाकार हुन् । यिनको वास्तविक नाम कृष्णप्रसाद भट्टराई भए तापनि साहित्यको क्षेत्रमा कृष्ण धरावासीको नामले परिचित छन् । साहित्य क्षेत्रमा अगाडि बढ्दै जाने क्रममा *भोला*, *आमा र वर्तमान* गरी तीनओटा कथासङ्ग्रहहरू प्रकाशित गरेका छन् । वि.सं. २०३३ मा *सूर्योदय साप्ताहिक* पत्रिकामा आफ्नो कविता प्रकाशन गरी साहित्य क्षेत्रमा प्रवेश गरेका धरावासीको 'भोला' कथा सतीप्रथामा आधारित भोला कथासङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित विभिन्न कथाहरूमध्ये एक हो ।

धरावासीको यस कथामा एकातिर पितृसत्ताको विरोध गरिएको छ भने अर्कोतिर यसले कृतिमा व्यक्त नारीका हक अधिकारलाई के कसरी उठान गरेको छ ? भन्ने जस्ता कुराहरूको अध्ययन गरिएको छ । नारीचेतनाले सामाजिक लैङ्गिक राज्य व्यवस्थाको विरोध गर्ने भएकाले नै नारीचेतनाको सैद्धान्तिक मान्यताको आधारमा 'भोला' कथालाई समाजशास्त्रीय दृष्टिबाट नारीचेतनाको अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ । धरावासीको यस कथालाई *सती प्रथा अन्त्य भएको १०० वर्ष पूरा, 'बदलिएन सामाजिक सोच'* (वि.सं. २०७७), पाठकीय अदालतमा 'भोला' (२०७५) र *भोलाभिन्न नआएको कथा* (वि.सं. २०७९) शीर्षकमा लेख तथा रचना प्रकाशित भए तापनि हालसम्म नारीचेतनाका दृष्टिले कुनै पनि अध्ययन, विश्लेषण र मूल्याङ्कन नभएको हुँदा यस कथामा अभिव्यक्त नारीचेतनाको खोजी गर्नु औचित्यपूर्ण नै देखिन्छ भने यसको अध्ययनले नेपाली कथा अध्ययनको क्षेत्रमा नारीचेतनाको खोजी गर्न चाहने जो कोहीलाई थप सहयोग र योगदान पुऱ्याउनुका साथै नारीचेतनाका बारेमा जानकारी दिन्छ । नारीचेतना के हो ? नारीचेतनाका दृष्टिले यो कथा किन विशिष्ट छ ? नारीचेतना कहाँ, कहिले र कसरी आउँछ ? भन्ने प्रश्नको उत्तरका क्रममा यस सिद्धान्तले एकातिर नारीको हक अधिकारको अध्ययन गर्छ भने अर्कोतिर यसले कृतिमा व्यक्त नारीचेतनाको अध्ययन, घटनाले सिर्जित परिस्थिति र त्यसको परिणाम तथा कथानकले ल्याएको परिस्थितिलाई के कसरी उठान गरेको छ ? भन्ने जस्ता कुराहरूको अध्ययन गर्छ । यसरी सर्वाधिक चिन्ता र चासोको विषयमा रहेको नारीचेतना कथामा के कसरी प्रतिबिम्बित भएको छ ? भन्ने प्राज्ञिक जिज्ञासा नै प्रस्तुत शोधको मूल समस्या हो ।

अध्ययनको विधि

सामग्री सङ्कलन विधिअन्तर्गत पुस्तकालयीय अध्ययनमा आधारित प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतअन्तर्गत रहेर गरिएको छ । प्राथमिक सामग्री कथाकार धरावासीको 'भोला' कथा हो, भने तत्सम्बन्धी समीक्षा, समालोचना, सम्बन्धित विषयका पाठ्यपुस्तकलगायतका आवश्यक सामग्रीहरू द्वितीयक सामग्रीका रूपमा रहेका छन् । यी दुवै सामग्रीहरू पुस्तकालयमा उपलब्ध हुने भएकाले पुस्तकालयबाट नै यसका आवश्यक सामग्रीहरू प्राप्त गरिएको छ । त्यसै गरी सैद्धान्तिक पर्याधारअन्तर्गत नारीचेतनाको सिद्धान्तलाई लिइएको छ र अध्ययन विश्लेषण ढाँचाअन्तर्गत पितृसत्तात्मक शोषणको विरोध, पितृसत्ता र नारी उत्पीडन तथा संस्कृति र नारीविद्रोहलाई आधार मानेर यस कथाको विश्लेषण गरिएको छ ।

सैद्धान्तिक पर्याधार

नारीवाद अङ्ग्रेजी शब्द फेमेनिज्मको नेपाली रूपान्तरण हो । "नारीलाई भोग्याका रूपमा हेर्ने पुरुषको स्वार्थी, आडम्बरी र अवसरवादी प्रवृत्ति तथा पितृसत्ता, अशिक्षा, सामाजिक सांस्कृतिक परिबन्ध

तथा जनचेतनाको अभावकै कारणले गर्दा युगौंदेखि नारीहरूले उचित स्थान र सम्मान पाउन सकेनन्” (बरई, सन् २०१९, पृ. २२४)। यिनै पृष्ठभूमिमा आधारित भएर नारीहरूको हक, अधिकार एवम विषयमा आवाज उठान गरिएको समालोचना सिद्धान्त नै नारीचेतना हो। यसले परम्परागत रूपमा चलिरहेको पितृसत्ताका विरुद्धमा नारीकेन्द्री विभिन्न विचार तथा सार्वजनिक जीवनको अध्ययन, विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्दै नारीलाई स्वतन्त्र जीवनको अस्तित्वमा केन्द्रित हुन आग्रह गर्छ। समाजको लिङ्गकेन्द्री विचारधारा र साहित्यको पुरुषपरक व्याख्याप्रति प्रश्नचिन्ह खडा गर्दै एकातिर नारीको स्थान, परम्परित मूल्यमान्यता र स्वरूपको विरोध गर्छ भने अर्कोतिर नारी स्वतन्त्रता, समानता र अधिकारको रक्षा गर्दै नारीमा हुने विभेद अन्त्यको माग गर्छ। नारीले भोगिरहेका सामाजिक, राजनीतिक, आर्थिक अवस्था, आफ्नो शरीरको स्वतन्त्रता र यौनसम्बन्ध नारीचेतनाका मूल क्षेत्र हुन्। नारीलाई आत्मनिर्भर बनाउन र नारीअधिकार एवम अस्तित्व प्राप्त तथा समान अधिकारका निमित्त उत्प्रेरित गराउने सिद्धान्त नै नारीचेतना हो (गौतम, २०६६, पृ. ४८९)। यसले पुरुषसरह नारीलाई पनि हक, अधिकार, सेवा, सुविधा र अवसर दिनुपर्छ भन्ने मान्यता राख्छ। नारीलाई भोग्या वस्तुका रूपमा हेर्ने पुरुषको अवसरवादी प्रवृत्ति, सामाजिक, सांस्कृतिक परिबन्ध, पितृसत्ता, जनचेतनाको अभाव, अशिक्षालगायतका कारणले नै नारीले उचित स्थान र सम्मान पाएका छैनन्। यिनै विषयवस्तुमा आधारित भएर नारी हक, अधिकार, स्वतन्त्रताका विषयमा आवाज उठान गरिएको समालोचना सिद्धान्त नै नारीचेतना हो। “सामाजिक र सांस्कृतिक तहमा देखिने नारीसम्बन्धी दृष्टि नै नारीचेतनाको आधार हो” (गड्तौला, २०१९, पृ. ७२)। नारीचेतनाको सिद्धान्तले लैङ्गिक असमानताको विश्लेषणलाई केन्द्रीय विषय बनाएर महिलाको सामाजिक र आर्थिक अधिकार तथा अवसरका निमित्त गरिने सङ्घर्ष र अभियानलाई मुख्य विषयमा समावेश गरेको हुन्छ। नारीलाई निरीह प्राणीका रूपमा हेर्ने परिपाटीको अन्त्य गरी हरेक क्षेत्रमा समानताको माग गर्नु नै नारीचेतनाको मुख्य विषय हो। अमेरिकी स्वतन्त्रता सङ्ग्राम (सन् १७८७) तथा फ्रान्सेली राज्य क्रान्ति (सन् १७७८) ले पनि पितृसत्तात्मक विभेदमाथि आवाज उठाएको छ।

यसै गरी बेलायतकी मेरी उल्स्टन क्राफ्टको *अ भिन्डिकेसन अफ राइट्स अफ उमन* (१७९२) पुस्तकमा पहिलो पटक महिलालाई पुरुषको मनोरञ्जनको साधन ठान्ने पितृसत्तात्मक सामाजिक संस्कारको विरोध गरेको देखिन्छ भने सिमोन दि बुवा, जोन स्टुआर्ट मिल, ह्यरिट टेलर, मार्गरेट फुलर, भर्जिनिया उल्फ जस्ता नारीवादीहरूले नारीवादको चेतना विकासमा उल्लेखनीय योगदान (अर्याल, २०७६, पृ. ४४-४५) गरेका छन्। महिलालाई पनि पुरुष जत्तिकै कमाउने अधिकार छ। उनीहरूलाई पनि पुरुषसरह समान ज्याला दिनुपर्छ। उच्च शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, खेलकूदलगायतका क्षेत्रमा समानता, सम्मान, सहयोग, अवसर र समर्थन दिई सुरक्षित वातावरणको सिर्जना गनुपर्छ भन्नु नै नारीचेतनाको मुलभूत सैद्धान्तिक मान्यता हो। फ्रान्सेली दार्शनिक चार्ल्स फुरियरले सन् १८३७ मा नारीवादलाई बुझाउन अङ्ग्रेजी शब्द फेमेनिज्मको प्रयोग गरेका थिए भने सिमोन द बुभाको *द सेकेन्ड सेक्स* (सन् १९४९) कृतिलाई नारीवादी सिद्धान्तको कोशे ढुङ्गा नै मानिन्छ (बरई, सन् २०१९, पृ. २२४)। यसरी नारीचेतनाको विकास हुँदै जाने क्रममा ‘उन्नाइसौं शताब्दीबाट प्रारम्भ भएको पहिलो चरणले महिलामा मतदान, कानुनी अधिकार र व्यैक्तिक अधिकारको माग गरी लैङ्गिक न्यायलाई जोड दियो। सन् १९६०-७० मा प्रारम्भ भएको दोस्रो चरणको नारी आन्दोलनले न्याय र समतालाई केन्द्रमा

राखी पितृसत्ताले निर्माण गरेको लिङ्ग व्यवस्थाको विरोध गर्‍यो । नारी पहिचानका लागि अलग भाषिक व्यवस्थामा जोड दियो र रङ्गभेद, जातिभेद विरोधी जनअधिकारको आन्दोलनलाई मूल आधार बनायो । त्यसै गरी सन् १९९० को दशकबाट प्रारम्भ भएको तेस्रो चरणमा विभिन्न प्रकृतिका किनारीकृत नारीहरूलाई समावेशीकरण गरेर अगाडि ल्याएको छ, जस्तै : नारीभित्रै रहेको फरक क्षमता, भिन्नभिन्न जातीयता, वर्ग, रङ्ग, क्षेत्रका आधारमा गरिएको नारी दमन अभिमुखीकरणलाई जोड दिइयो भने सन् २०१२ देखि प्रारम्भ भएको चौथो चरणमा इन्टरनेटको प्रयोग गरेर आफ्नो दबिएको आवाजलाई बाहिर ल्याउने कार्य गर्‍यो (अर्याल, २०७६, पृ. ४५-४६) । यसरी इन्टरनेटको सक्रियता संगसंगै नारीचेतनामा पनि आमूल परिवर्तन भएको छ । बुझ्नु पितृसत्ताले नारीमाथि गरेका हरेक किसिमका शोषण, दमन र विभेद अन्त्यका लागि पितृसत्तात्मक शोषणका विरोध, पितृसत्ता र नारी उत्पीडन एवं संस्कृति र नारी विद्रोह सम्बन्धी मूल मान्यतालाई पनि सिद्धान्तका रूपमा स्थापित गरेको छ ।

पितृसत्ता अङ्ग्रेजी शब्द 'पाट्रियार्की' को नेपाली रूपान्तरण हो । पितृ र सत्ता जोडिएर पितृसत्ता शब्दको निर्माण भएको हो । 'पितृ' को अर्थ पिता हो भने 'सत्ता' को अर्थ शासन हो जसको अर्थ पिता वा पुरुषको शासन भन्ने हुन्छ । पितृसत्ताले नारीलाई दोस्रो दर्जाको नागरिकका रूपमा व्यवहार गर्छ र कानुनी तथा सामाजिक सांस्कृतिक मूल्यमान्यतालाई आफूअनुकूल बनाउने प्रयास गर्छ । पुरुषद्वारा पुरुषकै हितमा निर्मित यस व्यवस्थाले नारीमाथि भएको दमनको खोजीका क्रममा नारीचेतना जागृत हुनु नै पितृसत्तात्मक शोषणको विरोधसम्बन्धी नारीचेतना नै हो (अधिकारी, २०७६, पृ. ५१-५२) । यस सिद्धान्तले एकातिर परम्परागत रूपमा चलिरहेको पितृसत्ताका विरुद्धमा नारीकेन्द्री विचारहरू जन्माई नारीका निजी एवं सार्वजनिक जीवनको अध्ययन-विश्लेषण तथा मूल्याङ्कन गर्दछ र महिलालाई आफ्नो स्वतन्त्र जीवनको अस्तित्वमा केन्द्रित हुन आग्रह गर्छ भन्ने मान्यता राख्छ (खनाल, २०७५, पृ. ९) । अर्कातिर नारीमा आएको चेतनाका कारण महिलामाथिको पारिवारिक तथा सामाजिक शोषण एवं उत्पीडनप्रति विद्रोह गर्छ । साहित्यमा नारीको उपस्थिति, नारीलाई प्रस्तुत गर्ने दृष्टिकोण तथा प्रयुक्त भाषाको व्याख्या विश्लेषण गर्छ । (पन्त, २०७९, पृ. २५६, २५८)

पुरुष सर्वेसर्वा हुने र महिला उनीहरूको अधीनमा बस्नुपर्ने नीति नै पितृसत्ता र नारी उत्पीडनको सिद्धान्त हो । यस सिद्धान्तमा शक्तिकेन्द्रको रूपमा पितृसत्ता रहेकै कारण समाजका सम्पूर्ण मूल्यमान्यता आफूअनुकूल बनाउँदै त्यही मूल्यमान्यताको पालना गर्न बाध्य तुल्याउँछ र त्यसैका आधारमा महिलालाई नियन्त्रण गर्छ । यसले परिवार तथा समाजमा महिला उत्पीडनको अवस्था सिर्जना भएको छ । यसैले आमूल नारीवादले महिलाको उत्पीडनको मूल कारण पनि पितृसत्तालाई नै मान्दछ । अमेरिकामा केट मिलेनको *सेक्सुअल पोलिटिक्स* (सन् १९७०) को प्रकाशनसँगै नारी सिद्धान्तको विकास भएको मानिन्छ (पन्त, २०७९, पृ. २५७) । समाजमा स्थापित धार्मिक तथा सांस्कृतिक मूल्यमान्यताभित्र प्रायः नारीवर्ग विभेदित र उत्पीडित हुने गर्दछन् । विवाहपश्चात कानुनी रूपमा महिला र पुरुष एकीकृत भएको मानिए तापनि त्यसले महिलाको पृथक् अस्तित्वलाई नै निलम्बित गरेको हुन्छ । यसरी कानुनले नै महिलालाई बाध्यतावश पुरुषसँग सहकार्य गर्नुपर्ने अवस्थासम्म पुऱ्याएर नारीलाई अस्तित्वविहीन बनाउँदै पुरुषसत्तालाई सबल बनाउने काम गरेको देखिन्छ (पन्त, २०७९, पृ. २५८) । त्यसैले धार्मिक तथा सांस्कृतिक मूल्यमान्यताभित्र नारी उत्पीडन बढी मात्रामा भएको हुन्छ ।

पितृसत्तात्मक समाजव्यवस्थाले आफूअनुकूल बनाएको नीति, नियम तथा कानूनकै कारण आजसम्म नारीहरू उत्पीडनमा परेका छन् । नारी आफूले जे गर्न चाहँदैनन् त्यो गर्न बाध्य भएका छन् भने जे गर्न चाहेका हुन्छन् त्यो गर्न पाएका हुँदैनन् । कुनै पनि काम गर्नुपर्ने भने आफ्नो इच्छा, चाहना, आकाङ्क्षा र स्वतन्त्रतामा रहेर गर्न पाउदैनन्, पुरुषको अनुमति लिएर मात्र गर्नुपर्ने हुन्छ । भान्सादेखि लिएर राज्यका हरेक तह र तप्कामा हेर्ने भने पनि छरपस्ट रूपमा नारी उत्पीडन भइरहेको हामीले सहजै देख्न सक्छौं । यी सबै कुराहरू हुनु भनेको नै पितृसत्तात्मक समाज व्यवस्थाले नारीमाथि गरेको उत्पीडन हो ।

त्यसै गरी संस्कृति भन्नाले हाम्रो परिचय, पहिचान तथा अनुभूति हो । बोल्ने, बाँच्ने र विचार गर्ने तरिका हो भने नारीविद्रोह भन्नाले धर्म र संस्कृतिका नाममा नारीमाथि भएका अन्याय, अत्याचार र दमनको विरोध गर्नु हो । यसरी समाजमा रहेको लिङ्गकेन्द्री पुरुष विचारधारा, पितृसत्तात्मक धारणा र साहित्यको पुरुषपरक व्याख्याप्रति प्रश्नचिन्ह खडा गर्दै पुरुषद्वारा निर्धारित नारीको स्थान तथा परम्परित मूल्य र स्वरूपको विरोध गर्नु नै संस्कृति र नारीविद्रोहको सिद्धान्त हो (गौतम, २०६६, पृ. ४८९) । यसले संस्कृतिका नाममा महिलामाथि हुने सम्पूर्ण अन्याय, अत्याचार, शोषण तथा दमनको अन्त्य गर्दै नारी हक, अधिकार र स्वतन्त्रतामा पुरुषसह उपभोग गरी आफ्नै विचार तथा निर्णयमा अगाडि बढ्नका लागि प्रेरणा दिन्छ । आफूमाथि भएका र हुने सम्पूर्ण शोषण, दमन, अन्याय तथा अत्याचारको खुलेर विरोध गर्छ । आफ्नो हक अधिकार मागेर होइन अब खोसेर लिनुपर्ने अवस्था आएको छ भन्ने कुराको चेतना जागृत गराउँदै सम्पूर्ण नारीहरूलाई आफ्नो हक तथा अधिकारका लागि आफैँ अगाडि बढ्नुपर्ने कुरामा जोड दिन्छ ।

नतिजा र विमर्श

धरावासीद्वारा लिखित 'भोला' (२०६०) छोटो आयामको आफैँमा पूर्ण प्राचीन सामाजिक यथार्थवादी कथा हो । प्राचीन समयमा नारीलाई पशुभन्दा पनि तल्लो दर्जामा राखेर पितृसत्तात्मक समाज व्यवस्थाले नारीमाथि गरेका उत्पीडनलाई यस कथामा व्यक्त गरिएको छ । कथामा आएको नारी उत्पीडनको विद्रोहात्मक स्वरलाई नारीचेतनाका दृष्टिकोणबाट विभिन्न उपशीर्षक निर्धारण गरी यहाँ विमर्श गरिएको छ ।

पितृसत्तात्मक शोषणको विरोध

कृष्ण धरावासीद्वारा लिखित 'भोला' कथामा पुरुषसत्ताको प्रभुत्वको खोजी गर्दै नारी शोषण, दमन, अन्याय तथा अत्याचार अन्त्यको माग गरिएको छ । कथामा व्यक्त पितृसत्ता मानवनिर्मित सामाजिक संस्कृतिको हो । यसले सोभ्रासाभ्ता नारीमाथि चरम शोषण गरेको छ । नारीका हरेक इच्छा, आकाङ्क्षा तथा चाहनालाई लत्याएर आफ्नो स्वार्थलाई जबरजस्ती लादेको छ । नारीलाई भोगविलासी वस्तुका रूपमा प्रयोग गरेको छ । त्यति मात्र नभएर आफूअनुकूलको समाज व्यवस्थालाई निरन्तर रूपमा अगाडि बढाउँदै गइरहेको छ । यसरी निरन्तर रूपमा अगाडि बढाउँदै गइरहेको पितृसत्तात्मक समाज व्यवस्था प्रकृतिप्रदत्त नभएर मानव निर्मित सामाजिक संस्कृतिको यथार्थ रूप हो (अधिकारी, २०७६, पृ. ५२) । त्यसैले धरावासीद्वारा लिखित 'भोला' कथामा नारीलाई खेलौनाका रूपमा प्रयोग गर्ने

पितृसत्तात्मक समाज व्यवस्था र शोषणको विद्रोह गरी नारी स्वतन्त्रताको आवाज उठाइएको छ जसको पुष्टि तलको कथांशले गर्छ :

किन चुप लाग्नु ? यस्तो अन्याय पनि कहाँ धर्म हुन्छ ? देखादेखी आफूभन्दा चालीस वर्ष कान्छी केटी उस बेला बिहे गरेर आज यस्तो कलिलो उमेरमा सती पठाउनु हुन्छ ? यस्तो सानो छोरो छ, त्यस्तो खाउँखाउँ,लाउँलाउँ भन्ने उमेर छ ।

के गर्छेस् त ? चलेको चलन, धर्म । हाम्रा आमा-हजुरआमाले पनि भोगिल्याएको कुरा ।

स्वास्नी मर्दा लाग्नेमान्छे नाचौ, खुसी हुँदै छानीछानी कलिला केटी बिहे गरेर मोज गर्ने, लोग्ने मर्दा भने स्वास्नीले जिउँदै तिनका चितामा जल्नुपर्ने ! यस्तो पनि कहाँ धर्म हुन्छ ? (पृ. २३)

उपर्युक्त कथांशमा पितृसत्तात्मक सोच र प्रवृत्तिले नारीमाथि गरेको अन्याय, अत्याचार र शोषणलाई प्रस्तुत गरेको छ । पुरुषप्रधान समाजले नारीलाई धर्म र संस्कृतिका नाममा पुरुषको भोगविलासी वस्तुका रूपमा प्रयोग गरेको छ । आफ्नो आवश्यकताअनुसार नारीलाई छानीछानी प्रयोग गर्ने सामाजिक प्रवृत्तिलाई प्रस्तुत गरेको छ । त्यसै गरी आफ्नो भौतिक शरीरको अन्त्य भएसँगै नारीको भौतिक शरीर पनि अन्त्य गरिदिने पितृसत्तात्मक सामन्ती पुरुष प्रवृत्तिको विरोधका विरुद्धमा आएको नारीचेतनालाई पनि यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । नारी शिक्षित भएर पनि पुरुषप्रधान समाजले प्रतिबन्ध गरेका विषयहरूमा खुलेर बोल्न सकिरहेका छैनन् । धर्मका नाममा आफूमाथि गरेको चरम शोषणलाई पनि लाचार भएर सहेका छन् । यो नारीमाथि भएको चरम शोषण हो । यसरी धर्म तथा परम्परागत संस्कृतिका नाममा पुरुषप्रधान समाजले आफूअनुकूल निर्माण गरेका विभिन्न नीति, नियम, धर्म, संस्कार तथा संस्कृतिका विभिन्न सन्दर्भहरूको विरोध गर्दै नारी अस्मिता र स्वतन्त्रताको खोजी पनि यस कथांशमा गरिएको छ । यसरी धरावासीले विभिन्न सन्दर्भ तथा प्रसङ्गका माध्यमबाट नारी स्वतन्त्रता र अधिकारको खोजी गर्दै नारी विद्रोहात्मक चेतनालाई प्रस्ट पारेका छन् ।

पितृसत्ता र नारी उत्पीडन

पितृसत्तात्मक समाज व्यवस्थामा पुरुष सर्वेसर्वा हुने र महिला उनीहरूको अधीनमा बस्नुपर्ने नीतिका कारण परिवार तथा समाजमा महिला उत्पीडनको अवस्था सिर्जना भएको छ । शक्तिकेन्द्रको रूपमा पितृसत्ता रहेकै कारण समाजका सम्पूर्ण मूल्यमान्यता आफूअनुकूल बनाउँदै त्यही मूल्यमान्यताका आधारमा महिलालाई नियन्त्रण र पालना गर्न बाध्य तुल्याएका छन् । 'भोला' कथामा पनि पुरुषले आफूअनुकूल बनाएका नीतिनियम, मर्यादा, धर्म, संस्कृति आदिका कारण महिलाले भोग्नुपरेको उत्पीडनलाई प्रस्तुत कथांशद्वारा पुष्टि गर्न सकिन्छ :

उनीहरू आआफ्ना पतिको अनुहारमा आफ्नो आयु खोजिरहेका थिए । उनीहरूको रोदन पीडा र शोकमा आआफ्नो जिउँदो मृत्युको सम्भावना बगिरहेको थियो । त्यहाँ उपस्थित प्रत्येक नारी आफ्नो प्राण पतिको ढुकढुकीमा गनिरहेका थिए । (पृ. २२)

देवीथानवरिपरि आमालाई एक फन्को घुमाएर शरीरका गरगहनाहरू फुकाए । कपालभरि थुप्रै तोरीको तेल खन्याए । नुहाएको कपालबाट पानी बगेभैं आमाको कपालबाट तेल बग्न थाल्यो । शरीरका सबै लुगाहरू खोलेर नाङ्गी बनाए । (पृ. २४)

एकोहोरो शङ्ख बजिरह्यो । लास अधिअधि आमालाई हिँडाउँदै भिड ओढालो लाग्यो तमोर नदीतिर । (पृ. २४)

हतारहतार मानिसहरूले चिता तयार गरे । यता बाहुनले सतीविधि सम्पन्न गर्न आमालाई पूजाकार्यमा व्यस्त गराउँदै थिए । विधि पूरा भएपछि चिताको एक कुनोमा आमालाई पलेटी कस्न लगाई आखाँ चिम्लिएर जम्लाहात गर्न अर्दाए । आमाको काखमा पिताजीको टाउको राखिदिए । चिताको धुवाँ चारैतिर फैलियो । (पृ. २४)

यस कथांशमा प्रत्येक नारीको आयु आफ्नो वशमा नभएर उसको लोग्नेको शरीरमा भएको कुरालाई प्रस्तुत गरिएको छ । धर्मका नाममा 'कु' संस्कारलाई प्रश्रय दिइरहेका छन् । लोग्ने बाँचुन्जेल लोग्नेको आदेश नीति निर्देशनमा चलनुपर्ने र लोग्ने मरेपछि पनि समाजका लोग्ने मानिसकै निर्देशनमा चलनुपर्ने बाध्यात्मक अवस्थाको सिर्जना गरिएको छ । धर्म तथा संस्कारका नाममा नारीलाई देवीथानवरिपरि एक फन्को घुमाउनु, कपालभरि तोरीको तेल खन्याउनु र शरीरका सबै लुगाहरू खोलेर नाङ्गी बनाउनुले यहाँ समाजमा नारीलाई कुन स्थान दिइएको छ भन्ने कुरालाई प्रस्ट पारिएको छ । यसरी धर्म, संस्कार तथा संस्कृतिका नाममा नारी नाङ्गिनु भनेको नारीको नाङ्गोपन नभएर यहाँ समाजको नाङ्गोपनलाई प्रस्टाइएको छ । चिता तयार पारेर सतीविधि सम्पन्न गरी चितामा पलेटी कस्न लगाउनु र आखाँ चिम्लिएर काखमा पतिको टाउको राखी आगो लगाइदिनु नारीमाथि गरिएको चरम उत्पीडन हो । यसरी आफ्नो इच्छाविपरीत मृत लोग्नेको चितामा जिउँदै जलेर देहत्याग गर्नुपरेको कारुणिक दृश्यले यहाँ पितृसत्ता तथा पुरुषको अहङ्कारलाई प्रस्तुत गरेको छ । पुरुष आफू बाँचुन्जेलसम्म र मरेपछि पनि पुरुषको मृत शरीरले नारीमाथि शोषण गरेको छ । नारीलाई उत्पीडन दिएको छ । त्यसै गरी प्राचीन समयमा नारीलाई पशुभन्दा पनि तल्लो दर्जाको स्थान दिइएको हुन्थ्यो भन्ने कुराको पुष्टि तलको यस साक्ष्यहरूबाट गर्न सकिन्छ :

हामी आइमाईको जीवनको केही अर्थ छैन । हामीलाई गाईवस्तु भेडाबाखाजत्तिको सम्पत्ति पनि मान्दैनन् । काम गर्न नसक्ने, बुढो गोरु, थारो गाईलाई पनि नमारेर बरु बेचिदिन्छन् तर हामी आमाहरूलाई हाम्रो इच्छाविरुद्ध मर्न विवश गर्छन् । जिउँदै जलाउँछन् । आफूलाई माया गर्ने र आफ्नो सुरक्षा दिने लोग्ने मरिसकेपछि बाँचेका अरू मान्छेहरू सबै शत्रु रहेछन्, प्राणकै शत्रु । (पृ. २५)

नारीको सुरक्षा र माया उसको लोग्नेबाहेक अरू कसैले गर्दैन । नारी उसको लोग्ने बाँचुन्जेलसम्म मात्र सुरक्षित हुन्छे र माया पाउँछे । लोग्ने मरेपछि ऊ असुरक्षित तथा अपहेलित हुन्छे । पुरुषको खराब मानसिकताकै कारण नारीले अकालमै ज्यान गुमाएमा छन् । स्वतन्त्र रूपमा जिउन पाएका छैनन् । जीवनको सबै अर्थ र मूल्य बुझेर समाजले आफूमाथि गरेको चरम शोषणको विरोध गरी जीवन रक्षा गर्न खोज्दासमेत सामाजिक लैङ्गिक संरचनाकै कारण निर्दोष सक्षम र स्वस्थ नारीलाई ढुङ्गाले हानीहानी मरणासन्न अवस्थामा पुऱ्याएर बलिरहेको लोग्नेको चितामा जिउँदै जलाएका छन् । यसरी नारीमाथि गरिएका पितृसत्तात्मक उत्पीडनको प्रसङ्गलाई कथाकार प्रस्ट्याउँदै भन्छन् :

एउटा मान्छे परबाट एउटा ढुङ्गो हान्यो, त्यसले लागेन । त्यसपछि अर्कोले हान्यो, लागेन । निक्कै नजिक पुगिसकेको अर्कोले हान्यो, तिनको ढाडमा लाग्यो । ढुङ्गाको तोडले हुत्तिँदै

अलिक पर पुगेर घुँडा टेकिन् । उठ्ने नपाई अर्को ढुङ्गो उनको टाउकोमा लाग्यो । तैपनि उठेर बालुवामा कुद्न खोजिन्, सकिनन् । त्यसपछि अर्को ढुङ्गोले फेरि टाउकोमा लाग्यो । तिनी बगरमा ढलेर छटपटाउन थालिन् ।
तीन-चार जना मानिसले बोकेर कुदाउँदै लिएर गए र बलिरहेको चितामा फालिदिए । चितामा पनि छटपटाउँदै थिइन् । (पृ. ३६)

सामाजिक लैङ्गिक संरचनाले धर्म र संस्कृतिका नाममा नारीमाथि धेरै नै अन्याय, अत्याचार र उत्पीडन गरेको छ । नारीले आफूमाथि भएको चरम शोषण थाहा पाएर त्यसको प्रतिकार गर्न खोज्दा शक्तिकै भरमा पितृसत्तात्मक व्यवस्थाले नारीलाई अगाडि बढ्न र माथि उठ्न दिइरहेको छैन । समाज व्यवस्थाको प्रतिकार गर्न खोज्ने जो कोही नारीलाई लखेटीलखेटी ढुङ्गाले हानि घाइते बनाएर बलिरहेको चितामा जलाएको छ । यसले समाजका अन्य जीवित नारीलाई भन्नु बढी उत्पीडन बनाएको छ । यस दृश्यले एकातिर नारीले पितृसत्ताको जस्तोसुकै समाज व्यवस्थालाई मान्नेपर्ने र अर्कातिर शक्तिकै आधारमा पुरुषले नारीमाथि जस्तोसुकै शोषण, दमन, अन्याय, अत्याचार तथा पीडा दिए पनि नारीले चुपचाप सहनुपर्छ भन्ने किसिमको भाष्य निर्माण गर्न खोजेको देखिन्छ । यसरी माथि उल्लेखित विभिन्न विषयवस्तु र प्रसङ्गका माध्यमबाट पितृसत्ता र नारी उत्पीडनको कारुणिक दृश्यलाई कथाकारले यस कथांशका माध्यमबाट प्रस्ट पारेका छन् ।

संस्कृति र नारीविद्रोह

धरावासीद्वारा लिखित यस 'भोला' कथामा पनि संस्कृतिका नाममा पितृसत्तात्मक समाज व्यवस्थाले लिङ्गकै आधारमा पुरुषलाई प्रभुत्वशाली वर्ग र नारीलाई अधीनस्थ पात्रका रूपमा उभ्याएको छ । समाजमा नारीलाई पशुभन्दा तल्लो दर्जामा राखेर गरिएका अमानवीय क्रूर व्यवहारको चेतनाकै कारण नारीले आफूमाथि भएका अन्याय, अत्याचार र दमनको विरोध गरेका छन् । दस महिनासम्म आफ्नै कोखमा राखेर जन्मदिएको सन्तानले पछि आफैलाई बाबुको चितामा जिउँदै जलाउँछ र शोक मनाउँछ । किनकि ऊ पनि त्यही पितृसत्तात्मक सामाजिक लिङ्ग व्यवस्थाको संस्कृतिमा हुर्किएको हुन्छ । त्यही सामाजिक संस्कृतिबाट ग्रसित भएको हुन्छ । त्यसैले आमालाई जिउँदै जलाएर सती पठाउनुहुँदैन भन्ने कुराको बोध भएर पनि उसले पितृसत्तात्मक समाज व्यवस्थाको प्रतिकार गर्न सक्दैन र आफ्नी आमालाई जिउँदै चितामा जलाएर टुहुरो भई एकलो जीवन बिताउँछ तर आफूलाई जन्म दिइएकी आमाको कुरा सुन्दैन । पितृसत्तात्मक समाज व्यवस्थाद्वारा निर्धारित यस्तो 'कु' नीतिनियममा कुनै पनि नारी सुरक्षित नभएकै कारण नारी आफ्नो हक, अधिकार तथा स्वतन्त्रता पुरुषसरह स्थापित र कायम गर्नकै लागि पितृसत्तात्मक समाज व्यवस्थाप्रति विद्रोह गरेका छन् जसको पुष्टि तलको साक्ष्यले गर्छ :
तपाईं लोग्ने मान्छेले बनाएको कानूनमा आफ्नै आमा, स्वास्नी र छोरीको पनि सुरक्षा छैन ? आइमाईलाई जिउँदै जलाएर तिनीहरूको शोक मनाउने कस्तो विधान यो ? के यसलाई फेर्न सकिन्छ ? आज यस्ती मेरी छोरीको उमेरकी जेठानीलाई तपाईंहरूले जिउँदै जलाएर आउनुभयो, तपाईंले आफ्नो जिउको ख्याल गर्नु भएन भने मैले जति नै जतन गरिराखेको मेरो जिउलाई जिउँदै जलाउनुपर्दैन यो नियममा ?

हामी आमाहरूले दस महिना गर्भमा बोकेर, दस धारा दुध चुसाएर, ठुलो बलियो बनाएका तपाईं छोराहरू कति सजिलै हामीलाई जलाउन सक्नुहुन्छ हँ ? के यो संसार लोग्नेमान्छेकै लागि मात्र हो । लोग्ने मान्छेको सुखका लागि मात्र ? (पृ. २६)

पुरुषलाई प्रभुत्वशाली वर्गका रूपमा उभ्याएकै कारण पुरुषले नारीमाथि आफ्नो हैकम चलाइरहेको छ । दस महिनासम्म कोखमा राखेर जन्म दिई हुर्काइबढाइ गरेकी आफ्नै आमालाई जिउँदै जलाएको छ । बिहान त्यही आमाको हातबाट खाना खाएर बेलुका आमाको इच्छाविपरीत जबरजस्ती जिउँदै चितामा जलाएर शोक मनाइरहेको छ । धर्मको नाममा 'कू' संस्कृतिको पालना र विकास गरेको छ तर त्यसको विरोध गरेको छैन जुन प्राचीन सामाजिक यथार्थ हो । संस्कृतिका नाममा नारीमाथि चरम शोषण, दमन, अन्याय, अत्याचार तथा अमानवीय व्यवहार गरेर समाजलाई आफूअनुकूल बनाएको छ । आफ्नो हितअनुकूल समाज व्यवस्थाको निर्माण गर्दा त्यसले अर्को पक्षलाई हानी गर्छ वा गर्दैन भन्ने कुरामा कुनै चासो र सुरक्षासमेत गरेको छैन । भोलि तिनैका छोरी चेली, श्रीमती र आमा पनि सुरक्षित छैनन् तर त्यसको प्रतिकार गर्दैनन् । यसले नारीको जनजीवनमा ठुलो असर पारेको छ । असुरक्षा बढेको छ । त्यसैले आफ्नो हक तथा अधिकार अब मागेर होइन लडेर लिनुपर्छ भन्ने नारी अगाडि बढेका छन् । आफैले जिउँदै जलाएर शोक मनाउँछ तर त्यस नियमको परिवर्तन गर्न सक्दैन किन ? के यो संसार भनेको पुरुषको मात्र हो ? पुरुषलाई मात्र यस धर्तीमा बाँच्ने अधिकार छ ? जसलाई त्यही नारीले जन्म दिएकी हुन्छिन् तर त्यही जन्म दिने नारीलाई आफ्नो पुरुष सन्तानको अधिकार जति पनि अधिकार छैन ? नारी भनेका पुरुषको सुखका लागि मात्र जन्मिएका हुन ? भन्ने किसिमको विद्रोहात्मक चेतना नारीमा आएको छ । यसरी नारीमा आएको चेतना र साहसकै कारण विद्रोहको अग्रपङ्क्तिका रूपमा सबैभन्दा पहिले समाज व्यवस्था, नीतिनियम, धर्मसंस्कार एवं संस्कृतिप्रतिको प्रतिकार गरेका छन् । सती प्रथाको विद्रोह गरेका छन् जसको पुष्टिका लागि तलको साक्ष्यलाई हेर्न सकिन्छ :

आगोले, धुँवाले पोल्न थालेपछि आत्तिएर पानीमा फाल हानें । पानीले अलि तलसम्म बगाएर लग्यो । पौडिएर किनारमा निस्कें । उनीहरूले त मलाई पोलेर, मारेर गएका थिए तर म यता बाँचिरहेकी थिएँ । अनि रातभरि एउटा रुखमा चढेर बसेँ । बिहान उत्रेर सुरक्षित ठाउँको खोजी गर्दै यही ओडारमा आइपुगें । (पृ. ३०)

माथिको साक्ष्यमा आँगोको धुवाँले पोल्न थालेपछि जिउँदै चितामा जलाएको अन्तिम दृश्य हेर्न नसकी मलामीहरू घाटबाट पर गएको र चिताको चारैतिरबाट निस्केको धुवाँले भन्ने अध्यारो भइसकेको मौका छोपी पितृसत्तात्मक पुरुषप्रधान समाजले संस्कृतिको नाममा आफूमाथि गरेको शोषण, दमन, अन्याय तथा अत्याचारको विरोध गर्दै चिताबाट नदीमा फाल हालेर नारीले सती प्रथाको तीव्र विद्रोह गरेकी छन् । सिङ्गो समाजको अगाडि ऊ एकलै पुनः जोखिममा मोलेर वा ज्यान मृत्युको मुखमा राखेर नदीमा फाल हाल्दा नदीले बगाएर केही तल पुऱ्याएपछि मात्र ऊ पौडिएर किनारमा निस्केर बसेकी छ । किनारमा बस्दा खोलाको चिसो पानीले ज्यान अररो हुदाँसमेत मलामीको डरका कारण ऊ त्यहीं नदीको किनारमा लुकेर बसेकी छ । एकातिर मलामीसँगको डर थियो भने अर्कातिर मलामीहरूले नदेख्ने गरी भाग्न सफल भएकोमा मनमा खुसी थियो । यसरी डर र खुसी दुवैका बिचमा रात छिपिदै गए पनि मलामीहरू त्यहाँबाट नजाँदासम्म त्यही किनारमा लुकेर बसेकी छ । मलामीहरू सबै आआफ्नो

घरतिर लागेपछि र आफू एकलै जङ्गलमा निर्वस्त्र छोडिएपछि मात्र ऊ आफ्नो सुरक्षित ठाउँको खोजी गर्दै घनघोर जङ्गलको एउटा ओडारमा पुग्छे र त्यही ओडारमा निर्वस्त्र आफ्नो जीवन बिताउँछे । यसरी एउटा नारी निर्वस्त्र हुनु भनेको नारीको नाङ्गोपन नभएर यो समाजको नाङ्गोपन हो । यहाँ समाजले नै नारीलाई उसको इच्छाविपरीत नङ्ग्याएको छ । एउटी विधवा निर्दोष नारीलाई नङ्ग्याउनु भनेको सिङ्गो समाजलाई नङ्ग्याउनु हो । समाजको नग्नता प्रदर्शन गर्नु हो । समाजको सांस्कृतिक व्यवस्थाको प्रदर्शन गर्नु हो । यसले पुरुषप्रधान समाज र पुरुषको नग्नतालाई प्रदर्शन गरेको छ । यसरी विधवा नारीको माध्यमबाट कथाकारले वि.सं. १९७७ असार २५ भन्दा अगाडिको समाज व्यवस्थाको नाङ्गोपनलाई प्रस्तुत गरेका छन् । पुरुषप्रधान समाजले नारीमाथि जति नै शोषण, दमन, अन्याय तथा अत्याचार गरे तापनि नारी शक्ति र साहसकै कारण उनीहरू धेरै पटक मृत्युको मुखबाट बच्न सफल भएका हुन्छन् भन्ने कुराको चित्रण पनि यस कथांशमा गरिएको छ । यहाँ संस्कृतिका रूपमा सती प्रथालाई लिइएको छ भने बलिरहेको चिताबाट नदीमा फाल हाली ज्यान बचाएको प्रसङ्गलाई नारी विद्रोहमा रूपमा लिइएको छ । त्यसै गरी नारी शक्ति र साहसकै कारण समाजको जस्तोसुकै सांस्कृतिक व्यवस्थाको विरोध गर्दै नारीले जहाँ गएर भए पनि आफ्नो जिम्मेवारीलाई पूर्ण रूपमा पालना गरेर स्वतन्त्र, सुखी र खुसी जीवन जिउन सक्छन् भन्ने कुरालाई कथाकारले चित्रात्मक रूपमा व्यक्त गरेका छन् जसको पुष्टि तलको साक्ष्यबाट गर्न सकिन्छ :

काका केही बोल्नुभएन । काकीले पोल्टाबाट थैली भिकेर पैसा आमाका हातमा राखिदिँदै भन्नुभयो, “यो पैसा जतनले राख्नु । जहाँ पुग्छौ, त्यहाँ यसलाई फारूसँग खर्च गरेर जीविका चलाउनु । आफूलाई दही पार्नु रुन्चे, हुतीहारा र डरछेरुवा बनाउनु हुँदैन । बाँच्ने सङ्घर्षमा जस्तोसुकैसँग पनि जुध्न तयार हुनुपर्छ । हारे मरिन्छ, जिते बाँचिन्छ ।

जङ्गलैजङ्गलको बाटो भएर धरान निस्कनु । वर्षैपिच्छे नुन लिन जाने गरेको बाटो देखेकै छ । धरानतिर प्रशस्त काम पाइन्छ भन्छन्— आमाछोराले त्यतै काम गरी खाए पनि हुन्छ । यताबाट नुन लिन जानेले चिन्छन् जस्तो लागे उतैबाट वीरगन्जतिर वा भारत पसी आछाम गए पनि हुन्छ । जहाँ पुगे पनि यो छोरालाई हुर्काउने प्रयत्न गर्नु ।” (पृ. ३७-३८)

माथि उल्लेखित साक्ष्यमा नारी शक्ति र साहसकै कारण पुरुषप्रधान समाजको विरोध गरी मृत्युको मुखबाट बचेर नारीले पुनः नयाँ जीवन पाएकी छ । सिङ्गो समाजसँग आफू एकलै लडेर नयाँ जीवन प्राप्त गरेपछि बाँकी जीवन जस्तोसुकै दुःख, कष्ट गरेर पनि आफ्नै सन्तानका साथ स्वतन्त्र र खुसीका साथ जिउने आशाले गाउँका कोही मानिसले थाहा नपाउने गरी देवरानी र देवरसँग केही खर्च रकम लिइ आफू बसेको ओडारबाटै विदा भई छोरालाई साथमा लिएर पुख्र्यौली थलोलाई सधैंका लागि छोडेर हिँडेकी छन् । यस प्रसङ्गले एकातिर नारीशक्ति र साहसलाई प्रस्ट पारेको छ भने अर्कातिर पितृसत्तात्मक समाज व्यवस्थाप्रति नारीको विद्रोहात्मक सोचलाई प्रस्ट पारेको छ । त्यसै गरी नारीमाथि पुरुष सामन्तवादी व्यवस्थाले गरेको चर्को शोषण र दमनको विरोध गर्दै नारी अस्मिता र पहिचानको खोजी पनि यस कथामा गरिएको छ ।

निष्कर्ष

धरावासीद्वारा लिखित 'भोला' कथामा व्यक्त पितृसत्ता प्रकृतिप्रदत्त नभएर मानव निर्मित सामाजिक संस्कृति हो । प्राचीन समयमा नारीलाई वस्तु तथा खेलौनाका रूपमा प्रयोग गर्ने पितृसत्तात्मक सामाजिक व्यवस्था र पुरुष प्रवृत्तिको चित्रण तथा विद्रोह कथामा गरिएको छ । पुरुषमा चेतना भएर पनि सामाजिक व्यवस्थाका विरुद्ध खुलेर बोल्न सकिरहेका छैनन् । यही पितृसत्तात्मक समाज व्यवस्थाको विरोध गर्न नसकेकै कारण प्रत्येक नारीले आफ्नो आयु लाग्नेको शरीरमा खोजिरहेका छन् । आफ्नै सन्तानले आमालाई जिउँदै चितामा जलाएर शोक मनाइरहेको छ । परम्परागत संस्कृतिका नाममा पुरुषले आफूअनुकूल निर्माण गरेको धर्म, संस्कार, संस्कृतिको विरोध तथा सामन्तवादी राज्यव्यवस्थाले नारीमाथि गरेको चर्को शोषण, दमनको प्रतिकार र विरोध गर्दै नारी अस्मिता, अस्तित्व र पहिचानको खोजी कथामा गरिएको छ । पुरुषप्रधान समाजले नारीमाथि जति नै शोषण, दमन, अन्याय तथा अत्याचार गरे तापनि नारी शक्ति र साहसकै कारण उनीहरू धेरै पटक मृत्युको मुखबाट बचेर सिङ्गो समाजसँग एकलै लडेर सुखी र खुसी जीवन बिताउन सक्छन् भन्ने कुरालाई प्रस्ट पारिएको छ । व्याख्यात्मक तथा वर्णनात्मक शैलीमा लेखिएको यस कथामा नारी भोगाइ, पितृसत्ताको शोषण, दमन, अन्याय, अत्याचारलाई गहन तरिकाले समाहित गरिएको हुनाले नै कथाले पूर्णता प्राप्त गरेको छ । कथामा मूल रूपमा पितृसत्तात्मक समाज व्यवस्था प्रस्तुत भएको छ । कथामा व्यक्त विभिन्न स्थान, काल र वातावरणले नारीवादी साहित्यिक प्रतिबिम्बनलाई प्रस्टाएको छ । कथामा व्यक्त नारीचेतनाले कथालाई सशक्त र विद्रोहात्मक बनाएको छ । यसरी सामाजिक लैङ्गिक राज्य व्यवस्थाको विरोध गर्दै नारीवादका विभिन्न सैद्धान्तिक मान्यताको पृष्ठभूमिमा रहेर 'भोला' कथालाई समाजशास्त्रीय दृष्टिबाट नारीचेतनाको अध्ययन गरिएको छ । प्राचीन राज्यव्यवस्थामा आधारित सामाजिक यथार्थवादी यस कथामा कथाकार धरावासीले पुरुषलाई प्रभुत्वशाली वर्ग र नारीलाई अधीनस्थ पात्रका रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् । कथामा व्यक्त घटनाक्रमलाई कतै मूर्त तथा अमूर्त, वर्णनात्मक तथा संस्मरणात्मक रूपमा सरल, सहज र सरस भाषाशैलीका माध्यमबाट उठान गरी कथाको वातावरण अत्यन्त कारुणिक बनाइएको छ । यसले पाठकीय प्रभावोत्पादकतामा वृद्धि गरेको छ । शृङ्खलाबद्ध कथावस्तुको विस्तार तथा कुशल प्रस्तुतीकरणका माध्यमबाट कथा अझ सशक्त र प्रभावकारी बन्न पुगेको छ । एकातिर यो कथा नारीचेतनाका दृष्टिले विशिष्ट कथाका रूपमा स्थापित भएको छ भने अर्कोतिर नारीचेतनाको सिद्धान्तका दृष्टिले महत्त्वपूर्ण पनि छ । त्यसैले नारीचेतनाको सिद्धान्तका आधारमा यो कथा सफल, प्रभावकारी र सौन्दर्यपूर्ण छ भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

सन्दर्भ सामग्रीसूची

- अर्याल, अम्बिका (२०७६). समकालिन नेपाली कथामा नारीचेतना. *प्रज्ञा समकालीन नेपाली कथाविमर्श*. नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।
- कट्टेल, जनार्दन (२०७९, श्रावण ५). भोला भित्र नअटाएको कथा. *पूर्वाञ्चल*. वेब, <https://purwanchaldaily.com/138967/#>
- खनाल, राजेन्द्र (२०७५). *लैङ्गिक समालोचना सिद्धान्त र प्रयोग*. सनलाइट पब्लिकेसन ।

- गड्तौला, नारायणप्रसाद (सन् २०१९). नेपाली कवितामा नारीचेतना. *Tribhuvan university journal*. 33(2). Centar for Research tribhuvan university, पृ. १७१-१८६ ।
- गिरी, मधुसूदन (२०७७). नेपाली कवितामा नारीसम्बन्धी दृष्टिकोण. *प्रज्ञा*. (२/१२०). नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान. पृ. १११-१२५ ।
- गौतम, लक्ष्मणप्रसाद (२०६६). *समकालीन नेपाली कविताका प्रवृत्ति*. पैरवी प्रकाशन ।
- धरावासी, कृष्ण (२०७८). *भोला*. पैरवी बुक हाउस प्रा.लि. ।
- पन्त, साधना (२०७९). 'उत्तरवर्ती नेपाली नारी-निबन्धमा नारीवादी चिन्तन'. *पाठ्यक्रम विकास पत्रिका ३०४४*, पृ. २५३-२६७ ।
- पनेरू, राजिव (२०७५, मङ्सिर १५). पाठकीय अदालतमा 'भोला'. *अन्नपूर्ण*. <https://annapurnapost.com/author/1226/>
- बरई, त्रिभुवन (सन् २०१९). एउटा छर्लङ् प्रेमकथामा नारीवादी स्वर. *Tribhuvan university journal*. 33(2). Centar for Research tribhuvan university, पृ. २२३-२३२ ।
- हिमालयन खबर (२०७७, असार २५). 'सती प्रथा अन्त्य भएको १०० वर्ष पूरा, बदलिएन सामाजिक सोच'. वेब, <https://www.himalkhabar.com/news/115816>